УДК 792

ТАТАР ТЕАТРЫ ТИРӘСЕНДӘ

На страницах периодической печати приводились ежегодные отчетные статьи о работе Татарского театра. В наиболее ранних из них анализируются недостатки, сильные и слабые стороны работы сценического персонала, нехватка молодых актеров, спектаклей, расскрывающие жизнь именно татарского народа. При этом делается акцент на то, что театр должен работать на зрителя, на обогощение его культурной жизни, на преображение его моральных качеств. Уже к 1929–1930 гг. в общественно-политическом и художественном плане намечается значительный прогресс в работе театра. Проводится большая работа при выборе репертуара, актёров. Постановка новых оперных спектаклей намного разнообразила репертуар театра и увеличило количество зрителей.

Ключевые слова: татарский театр, репертуар, спектакли, труппа, артисты.

The periodical press published annual reporting articles on the work of the Tatar Theater. The earliest of them analyze the shortcomings, strengths and weaknesses of the stage staff, the lack of young actors, performances that reveal the life of the Tatar people. At the same time, emphasis is placed on the fact that the theater should work for the viewer, on the enrichment of his cultural life, on the transformation of his moral qualities. Already by 1929–1930. in socio-political and artistic terms, significant progress is being made in the work of the theater. A lot of work is being done when choosing a repertoire, actors. The staging of new opera performances greatly diversified the repertoire of the theater and increased the number of spectators.

Keywords: Tatar theater, repertoire, performances, troupe, artists.

(1924–1925 нче елның кышкы сезоны ябылу уңае белән)

– Сәхнә көчләренең урыс театрларындагы шикелле булмавы.

– Сәхнәгә, театрга кирәкле булган нәрсәләрнең җитешсезлеге.

Театрга баручыларның ике төркем (берсе – укучы, эшче, кызылармеец һәм хезмәткәрләр, ә икенчесе – «Печән базары» халкыннан гыйбарәт) булуы;

Беренче төркем эчендәгеләрнең бюджетлары сай булу өстенә ике төркемнең бер-берсенә капма-каршы теләкдә булулары, «Печән базары»ның театрга бик назланып кына йөрүен, афишадан революция исе килгән көнне театрга килү түгел, хәтта театрның урамына керергә дә куркуы, татар театрының шул ике төркемнең икесен дә кочакларга мәҗбүр булуы, театрның татар арасындан ераклыгы һәм башкалар...

Дәүләт татар театры әнә шундый шартлар эчендә эшләп, үзенең сезонын җырып чыкды.

Сезонның башлануы – 1924 нче елның 17 нче октябрендә шул вакытдан алып, (10 нчы апрельгә)[1] чаклы түбәндәге нәрсәләр уйналган:

«Пайтәхет җәлладлары» (4 мәртәбә), «Сәлим бабай» (3 мәртәбә), «Һиҗрәт» (7 мәртәбә), «Бикәт батыр» (2 мәртәбә), «Һинд

[1] Без монда бәйрәм спектакльләренә кагылмадык (*автор искәрмәсе*).

ихтилялчылары» (2 мәртәбә), «Корольнең сакал кыручысы» (1 мәртәбә), «Ибраһим пәйгамбәрнең васыяте» (2 мәртәбә), «Ашказар» (2 мәртәбә), «Туктамыш хан» (2 мәртәбә), «Сөембикә» (2 мәртәбә), «Янгура» (бер мәртәбә), «Иван Грозныйның үлеме» (2 мәртәбә), «Стенка Разин» (2 мәртәбә), «Салават батыр» (3 мәртәбә), «Сүнгән йолдызлар» (4 мәртәбә), «Бибкәй кыз» (бер мәртәбә), «Казан сөлгесе (4 мәртәбә), «Американ» (4 мәртәбә), «Миллионер кызы Банат» (3 мәртәбә), «Галиябану» (2 мәртәбә), «Аршин мал алан» (2 мәртәбә), «Башмагым» (бер мәртәбә), «Ул булмаса, бу булсын» (2 мәртәбә), «Эшчеләр бистәсе» (2 мәртәбә), «Чәчәкле хатын» (бер мәртәбә), «Асылъяр» (2 мәртәбә), «Сакла, шартламасын» (бер мәртәбә), «Мулла кызы Хәмидә» (бер мәртәбә), «Печән базары» (2 мәртәбә), «Зәңгәр шәл» (бер мәртәбә), «Сихерче хатын» (бер мәртәбә), «Ике нарасый» (бер мәртәбә), «Һинд кызы» (3 мәртәбә), «Хан кызы Турандык» (2 мәртәбә), «Таһир – Зөһрә» (бер мәртәбә), «Малик Ширкән» (3 мәртәбә).

Димәк, Дәүләт татар театры труппасы быелгы кышкы сезон эчендә барлыгы 89 спектакль биргән. Труппа атнасына дүрт спектакль биреп, аның берсен елга аръягы берләшкән бистәләр районында үткәргән. Берләшкән бистәләр районындагы спектакльләрнең саны – 20, Мулланур Вахитов заводы янындагы (Ленин клубында) үткәрелгән спектакльләрнең саны – 2 (бу 22 спектакль югарыдагы 89 эченә керә).

Дәүләт татар театры труппасы берләшкән бистәләр районында эшләгәнлектән, быел андагы труппа бетерелгән һәм аның кайбер кешеләре дәүләт труппасына алынган. Эшчеләр арасындагы спектакльләр дәүләт театрындагына караганда байтак өлеш арзан куелганлар. Шуның өчен дә эшчеләр районындагы спектакльләргә йөрүчеләр шәһәр театрына йөрүчеләргә караганда аз артыграк булган.

Шәһәрдәге арзанлы спектакльләрнең саны – 14, эшче, укучы, кызылармеец шикелле ибдәшләргә кредит ачу, арзанлы билет бирү мәсьәләсенә чибәр генә игътибар ителгән. Шәһәрнең үзендә – 5, эшче районнарында 3 тапкыр бөтенләй акчасыз спектакльләр үткәрелгән.

Без Татар дәүләт театры труппасының барлыгы 89 спектакль биргәнлеген югарыда язып үткән идек. Менә бу «89»дан түбәндәге нәтиҗәләрне чыгарабыз:

1. Татар труппасы мөмкин булган чаклы яңа әйберләр бирергә тырышкан, (куелган әсәрләрнең барлыгы 38 төрле булып, шуның 20се бүгенгә чаклы Казан сәхнәсендә уйналмаганлар).

2. Татар труппасы мөмкин булган чаклы революция рухында язылган әсәрләрне табарга тырышкан һәм мондый әсәрләр башка төрдәгеләргә караганда күбрәк кабатланганлар. Мәсәлән, «Һиҗрәт» – 7 мәртәбә, «Асылган» – 6 мәртәбә, «Пайтәхет җәлладлары» 4 мәртәбә уйналганлар.

3. Сезон эчендәге яңа әйберләр 20 исемдә булсалар да, татарның саф үз тормышыннан алынган әсәрләр аз уйналганлар.

4. Быелгы сезонда ханлар, патшалар тормышыннан алынган әсәрләргә күп кенә урын бирелгән.

5. Урысларның «Ревизор»лары, чит телләргә тәрҗемә ителгән «Отелло», «Һамлет» шикелле атаклы нәрсәләр быелгы сезонда уйналмаганлар.

Быелгы сезонда труппаның составы 19 кешелек булган (әлифба тәртибе белән) аларны санап чыгыйк:

Әпсәләмов, Абдюшев (Илдар), Абитов, Вәлишин, Габидов, Ильясов, Камал III, Латыйпов Фәттах, Уральский, Шамил Касыйм, Шамильский (ул ук баш режиссер);

Артистлар:

Арапова, Әюпова, Арская, Ильская, Исмаева, Камская, Кушловская, һәм Хөсәенова.

Болар – труппаның төп хезмәтчеләре. Боларга татар театр техникумы укучылары, тәгълим-тәрбия техникумы шәкертләре һәм хәрби-сәяси мәктәп курсантлары булышлык иткәнләр. Театр техникумында укучыларның эшләре аеруча күзгә бәрелерлек.

Югарыдагы 19 кешенең нинди көчкә хуҗа икәнлекләре бик күпләребезгә билгеле. Аларның эчендә революциядән соң гына калкып чыккан яшь көчләр булган шикелле, унар-унбишәр еллык стажлы – халык каршында нык рәвешдә танылган ибдәшләр дә байтак кына.

Ләкин бу урында ачыкдан-ачык әйтергә кирәк: югарыдагы ибдәшләрнең кирәк яшьләре, кирәк элекдән уйнап килүчеләре булсын, театр сәнгате теориясендән ерак торалар.

Болар арасында үзләренең көндәлек хезмәтләренә багланган берәр төрле мәктәп-курс шикелле уку йортларын үтәргә теләүчеләр сирәк күренә, зур күпчелек өендә дә укымый шикелле, ә инде сәяси белемгә килгәндә, монда да бик шәпдән түгел бугай. Общий белемдә дә чатанлау сизелгәли. Бу кимчелекләрне бетерү юлындагы адымлар акрын шикелле. Бу акрынлык уйнаучыларның үзләре өчен дә, шулай ук караучылар өчен дә зарарлы. Масса үсә, массаның теләген төгәлләү өчен сәхнә хезмәтчеләренә дә үсәргә, ә моның өчен ныклабрак кыймылдарга кирәк.

Труппаның составы 19 кешелек дигән идек. Атнасына 4 спектакль бирү өчен, 19 кеше генә аз. 19 белән генә эш итсәк, ашык-пошык (аз-маз хәзерлек белән генә) эшләргә туры килә. Кеше җитмәгәнлекдән, кайберәүләр ике рольдә чыгалар. Кайсыбер ибдәшләрне үзе теләмәгән һәм аңар ярамаган рольләрдә чыгаралар. Мондый нәрсәләр караучылар өчен дә, уйнаучылар өчен дә начар һәм килешсез булып чыга. Менә бу нәрсәгә бик нык игътибар итәргә кирәк. Киләсе сезонга 19 ны үрчетергә, чит шәһәрләрдәге яхшы көчләрне Казанга тарту ягын карарга кирәк, чөнки 19 ның барысын бергә җыйнап карасаң, кайбер урынларның китеклеге күзгә бәреләә, көчләрнең барысы да җитешеп бетми.

Билгеле, сезонда артист һәм артисткаларның ничек уйнауларына һәм нинди типлар бирә алуларына журналда урын азга күрә туктый алмыйбыз. Моны театрга йөрүчеләрнең үзләренә калдырабыз.

Билгеле, сезонда 20 исемдә яңа әсәр уйналды дигән идек. Болар арасында үз тормышыбыздан алып язылган «Һиҗрәт», «Печән

базары», «Туктамыш хан» һәм «Сөембикә» шикелле нәрсәләрне уңышлы хезмәтләрдән саныйбыз. Кытыршы урынларын бетергәндә, болардан байтак файдаланып булырдыр.

Татар театры акрынлык белән булса да үсә, ләкин аңа бик күп күтәреләсе бар әле. Ул бүгенге көнне, бер якдан, материалный җитешсезлек белән авырса, икенчедән мәгънәви якдан сырхаулы. Менә бу эчке һәм тышкы якдагы чирләрне бетерү юлында Гыйльми үзәк, главполитпросвет, наркомпросның художество бүлеге һәм театр администрациясе шикелле оешмаларның җиң сызганып, бергәләшеп эш күрүләре кирәк.

Барысындан да бигрәк киләсе сезонның хәзерлеге алдан ук күрелгән булырга тиеш.

Мөхәммәд Парсин

Безнең юл, 1925, № 4.

СЕЗОН ҮТКӘЧ

14 нче апрельдә Татар дәүләт академия театры үзенең 1929–30 нчы елның кышкы сезонын япты. Үткән ел «Безнең юл» журналының 5 нче номерында «Яңа сезонга таба» дигән сүз башы астында бу елгы сезонны хәзерләүгә карата берничә мәкалә язылып, аңлашулар булып алган иде. Ул вакытта язылган кайбер киңәшләр, тәкъдимнәр сезон оештырганда һәм практик эш алып барылганда, һичшиксез, үзләренең йогынтыларын ясадылар, театр эшенә булышлык иттеләр. Хәзер, сезон беткәч, «Безнең юл»га сезон турында йомгак ясау, киләсе сезонны хәзерләү үз-үзеннән сорала. Менә шуның кереш сүзе урынына без бу елгы кайбер уңышлыкларны, җитешсезлекләрне язып, «Безнең юл» укучылары белән бүлешмәкче булабыз.

Октябрь революциясе нәтиҗәсендә театр дөньясы, гомумән, зур уңышларга иреште. 1848 нче елларда Франция революциясе чорында Рихард Вагнер «Театр, мәктәп һәм университетлар кебек үк, дәүләт учреждениесенә әйләнергә тиеш» дигән иде. Буржуа театрны бер вакытта да бу хәлгә куя алмады, куя алмады гына түгел, театрны ул капиталистларның хосусый предприятияләренә әйләндереп, театрны бозу, аны фахиш рәвештә юлдан чыгару эшен дә дәвам итте. Иптәш Луначарский хәзерге буржуа театрларның хәле турында шулай ди: «Буржуа җөмһүриятендә театр эше бик начар хәлдә тора. Театр «лавка»га әйләнә. Ул, билгеле, үзенең төбендә үк үзгәрә, фахиш рәвештә бозыла («Театр һәм революция», 11 нче бит). «Предприниматель театры һәм капитализм шартында булган культура куелышы тамашачыны фахиш рәвештә бозды. Шулай ук, үз нәүбәтендә, тамашачы театрны бозды» (шунда ук, 12 нче бит).

Пролетариат дәүләте Советлар союзында театрны буржуаның һәлакәт юлыннан коткарып, бөтенләй икенче якка борды. Бездә театр, гомумән, пролетариат культурасы фронтында үзенә зур урын алып, ул пролетариатның сыйнфый мәнфәгате өчен көрәшү юлына

күчте. Пролетариат театры буржуадан калган черек моментларны көннән-көн үзеннән алып читкә ыргыта бара. Татарстан шартларына килгән вакытта Татар дәүләт академия театры төзелеп, пролетариат хөкүмәте карамагына алынып, аны партия җитәкчелеге һәм эшче-крестьян контроле астында барлык яктан тәэмин итеп яшәтү факты милли җөмһүриятләрдә дә театр эшенең зур алга китүен күрсәтә. Бездә дә театр революцион культура фронтында сәяси һәм иҗтимагый тормышыбызда зур роль уйный торган өлкәләрнең берсе булып әверелде. Моны безгә театрның алдына куйган бурычлары ачык күрсәтә. Үткән ел сезон бурычларын билгеләгәндә, без түбәндәге сүзләрне укыйбыз: «Театр үзенең бүгенге бурычын билгеләгәндә, социализм төзелешенең үзәгеннән мөндәриҗә алырга, шушы чорның көрәшен гәүдәләндерергә тиеш. Театр үзенең бөтен мөндәриҗәсе белән социализм төзү көрәше – илне индустрияләштерү, авыл хуҗалыгын социализм нигезендә яңадан төзү, илне саклау моментларына хезмәт итәргә, үзенең һәр адымын сыйнфый көрәш ноктасыннан карап, шул юлда актив эшләргә тиеш», ди. (Кызыл Татарстан, 31 июль, 1929 нчы ел). Дөрес, бу бурычны үтәү Татар дәүләт академия театры өчен җиңел булмады. Чөнки театр дөньясы хәзерге тормышны гәүдәләндерүдә, гомумән, артта калган. Безнең шартларга килгәндә, бу тагын да авыррак иде. Без беләбез, Татар дәүләт академия театрының 1927–28 нче елгы сезонында ачыктан-ачык контрреволюцион солтангалиевчелек ярылып ята. 1928–29 нчы елгы сезонда мөндәриҗә ягыннан борылыш булса да, күбрәк тәрҗемә әсәрләр исәбенә булды. Үткән ел оригинал яңа әсәрләрдә тотнаклы дип санарлык «Ут» һәм «Зәкуан мулла шәҗәрәсе» әсәрләрен генә алырга мөмкин. Татар эшчеләре, крестьяннары тормышыннан алынып язылган бер пьеса да булмады. Менә бу яктан зур борылыш ясарга кирәк иде. Бу борылыш алдан, ерактан килгән зур хәзерлек белән ясалмады, бәлки сезон алдыннан гына эшкә керешергә туры килде. Шуның өчен монда ашыгычлык һәм җитешсезлекләр булуы бик мөмкин иде. Шуңа карамастан Академия театры үзенең репертуарында ныклы борылыш ясый алды. Түбәндәге пьесалар аны ачык күрсәтә: «Доцент Янбулатов» Файко әсәреннән Н. Солтанов тарафыннан үзгәртелгән. Әсәр уку йортларында культура фронтында булган чит элементларга каршы көрәш ача. «Утлы божра» – Г. Уральский әсәре – гражданнар сугышыннан бер эпизодны гәүдәләндерә. «Рельслар гөрләгәндә» – русчадан тәрҗемә. Эшләп чыгаруда булган каршылыкларны чит элементлар ача. «Мятеж» – тәрҗемә. Гражданнар сугышыннан бер эпизод. «Ил» – К. Тинчурин әсәре. Крестьяннарның помещикларга каршы көрәшен күрсәтә. «Төзүчеләр» – Шакиров әсәре, авылдагы сыйнфый көрәшне гәүдәләндерә. «Җавап» – Г. Кутуй әсәре. Матбага эшчеләре тормышыннан. «Козгыннар оясында» – Ш. Камал әсәре. Революциягә чаклы булган татар эшчеләре тормышыннан. «Ут» – Ш. Камал әсәре. Чит элементлар белән бәйләнү бәласен гәүдәләндерә. «Данлы чор» – Риза Ишморатов әсәре. Туку эшчеләре тормышыннан. «Зәкуан

мулла шәҗәрәсе» – Ф. Сәйфи әсәре. Черегән элементларны күрсәтә. «Шлем» – Минский әсәре. Бүгенге Кызыл Армия тормышыннан алынып язылган. «Авангард» – Катаев әсәре, Шамильский тәрҗемәсе. Колхоз тормышыннан. «Ил үскәндә» – Гыйззәтев әсәре. Авылдагы сыйнфый көрәш һәм колхоз тормышыннан. Менә бу әсәрләр арасында психология ягыннан производство һәм эшчеләр тормышыннан – 5 әсәр. Гражданнар сугышы – 2, бүгенге Кызыл Армия – 1. Колхоз төзелеше һәм авылдагы сыйнфый көрәш – 3. Иске авыл тормышыннан – 2. Чит элементлар белән көрәш – 3 әсәр. Болардан үткән ел куелганнары – 5 әсәр. Яңалары – 11. Шуларның да 9 ы, үткән елгылар белән алганда, оригиналлар – 12, тәрҗемә – 4. Бу әсәрләр үзләренең темалары белән театрның югарыда билгеләнгән бурычны үтәүгә, сүздә генә түгел, эштә дә керешкәнен күрсәтәләр. Чөнки ул темаларның күбесе хәзерге бурычларыбызга каратып куелалар. Шуның өстенә төрле темалар аерым вакытларга карата бирелделәр. Дөрес, театрның бу юлда зур җитешсезлекләре бар. Эшчеләр тормышыннан алынып язылган пьесалар художество ягыннан аксаган кебек, хәзерге хуҗалыкны яңадан төзү чорын тулы гәүдәләндерә алмыйлар, күбрәк төзәлү чорын бирәләр. Колхоз төзелешендә булган пьесалар, беренче адым булганлыктан, монда да ачыклык күренеп тора. Шуның өстенә производство һәм авыл хуҗалыгында эш процессы тамашачыга кайбер вакытларда җитә алмый калгалады. Эшче-крестьян тормышыннан алынып язылган әсәрләрдә яңа быт бер дә күренми, яки бик аз. Киләчәктә драматурглар менә шул нәрсәләргә игътибар итәргә тиешлеләр.

Безнең уебызча, киләсе елда драма буенча 15 пьеса хәзерләргә кирәк. Тема ягыннан эшчеләр тормышыннан – 3 әсәр, крестьяннар тормышыннан – 3, Кызыл Армия һәм Гражданнар сугышы – 2, культура фронты – 2, укучылар – 1, комсомол – 1, күрше Шәрык җөмһүриятләреннән – 1, яңа тормыштан 2 пьеса кирәк. Боларның 3 се – бу елгы әсәрләрдән, 2 се – урысчадан, 1 се – күрше җөмһүриятләр репертуарыннан сайланып, 9 ы яңадан язылырга тиешле.

Һәрбер театрның үзенең техникасына һәм алган юлына, тамашачысына карап, башка театрдан аермасы була. Шуның өчен пьеса язучы драматурглар Татар дәүләт академия театры белән алдан хәбәрләшеп, алган темалары, төзү техникалары турында театр белән аңлашып эшләгәндә пьесаларны үзгәртүләр әзрәк булыр иде.

Революция театрның эчке мөндәриҗәсен үзгәрткән кебек, аның тышкы тормышына да үзгәреш ясый. Фриче әйткәнчә: «Художество стиле үзенең төбендә шул дәвердәге иҗтимагый һәм быт-көнкүреш эшләрнең стиленә нигезләнә». Эшчеләр, крестьяннар тормышы хәзерге көрәш, гомумән, революция, масса хәрәкәтенә корылган. Бу масса хәрәкәте эшләп чыгару процесслары һәм эшләп чыгару кораллары белән бәйләнә. Постановкаларда менә шуны тиешенчә гәүдәләндерү театрның алдына зур бурыч булып килеп басты. Үткән елларда театрның стиле, формасы турында күп сүзләр булып килде.

Татар дәүләт академия театрын юлсызлыкта гаепләделәр. Бу ел художество советында күп сөйләшкән, уйлашканнан соң, театр үзенең төп юлы итеп реаль конструктивизм юлын алды. Шуның белән бергә, эзләнүләргә, тәҗрибәләр ясарга да урын калдырды. Шуның өчен быелгы сезонда күбрәк нәрсәләр реаль конструктивизм стилендә барып, «Зәңгәр шәл», «Җавап», «Төзүчеләр» һәм «Шлем» кебек пьесаларда тәҗрибәләр ясалды. Бу тәҗрибәләр арасында Вәлиев тарафыннан куелган «Шлем» куелышын уңышлы тәҗрибәләрдән санарга туры килә.

Шуның белән бергә Татар дәүләт академия театрының сәхнәсе хәзерге революцион театр өчен бик зәгыйфь булып чыкты. Киләчәктә театр алдында бу сәхнәне төбеннән үзгәртеп, киңәйтеп, механизация кертеп, яңадан эшләү моменты тора. Шуны эшләмәгәндә, театр бу буржуа сәхнәсеннән калган мирас белән күп алга китә алмаячак. Шуның өчен Татар дәүләт академия театрының бинасын зурайту, сәхнәсен яңадан эшләү иң ашыгыч эшләрнең берсе булырга тиеш. Театрның бинасын бер мең кешелектән ике мең кешелек ясау, сәхнәне иң соңгы техникага кую безнең төзелгән проект буенча 200 000 сум торчак.

Хәзерге югарыда язылган эшләрнең тамашачыга барып җитүен карыйк. Театр үз төсен беләсе килсә, тамашачысына карарга тиеш. Чөнки аның мөндәриҗәсе, формасы нинди катлауның соравына җавап бирсә, ул шул катлау тамашачыга ия була. Алты айда Татар дәүләт академия театры 70 000гә якын тамашачы үткәргән. (Үткән ел 51 мең үткән). Быелгы тамашачының 95 проценты профсоюзларга оешкан эшчеләр, хезмәткәрләр һәм укучылардан тора. Бу – зур уңыш. Ләкин шул профсоюзга оешкан тамашачының күпчелеге әле хезмәткәрләрдән һәм укучылардан гыйбарәт. Билгеле, эшчеләр районнарының шәһәр уртасыннан еракта булуы да моңа йогынтысыз калмый. Шуңа күрә театр Вахитов заводында, елга аръягында, хәтта Кукмара заводында аерым спектакльләр оештырып килде. Ләкин мәсьәлә моның белән генә чишелеп бетми. Без бу ел күп фабрикларда эшчеләргә билетларның барып җитүен тикшердек. Кайбер завкомнарның эшчеләрне театр белән тәэмин итүгә һичбер игътибар итмәгәннәре беленде. Академия театры үз бинасы эчендә эшчеләр тамашасыннан күпчелек ясарга тиеш иде, чөнки хәзерге районнарда булган театрларның сәхнәләре бик начар булганлыктан, спектакльләр районнарда Академия театрыннан түбән чыгалар. Кайбер әсәрләрне берьюлы куеп булмый. Шуның өчен эшчеләрне Академия театрына тагын да якынайту эше иң зур эшләрнең берсе булып барырга тиеш. Профсоюз органнарына бу эштән читтә торып калырга ярамый. Хуҗалык һәм планны үтәү ягыннан быелгы сезонда яхшы уңышлар бар. Үткән ел драма 89 спектакль бирелсә, быел 107 спектакль бирде. Аның өстенә 16 тапкыр татар операсы барды. Үткән ел 89 драма спектакле өчен 20 премьера куелган булса, быел 107 спектакль өчен 16 премьера куелды. Бу – зур алга китү. Чөнки никадәр әз премьера булса, шул нисбәттә спектакльләрнең сыйфаты яхшылана. Премьераларны әзәйтү быел

тамашачыларның санын киметмәде. Киресенчә, айдан-айга спектакльләрнең саны арта барды. Март аенда 25 спектакльгә барып житте. Бу нәрсә, бер яктан, премьераларны тагын да әзәйтергә ирек бирсә, икенче яктан спектакльләрнең санын күбәйтергә, тиз вакыт эчендә көндәлек спектакльгә күчәргә кирәклекне белдерә.

Быел спектакльләрнең үзенә төшә торган хакы 30 процент кимеде. Шуның нәтиҗәсе буларак, Татар дәүләт академия театрының кышкы сезоны ябылса да, ул театрны быел ел әйләнәсенә күчерде. Хәзер җәйге сезон оештыра. Җәй көне театр эшче районы һәм авылларда эшләп, Татарстанның 10 еллыгына Казанга кайтачак. Театр эшендә быел сәяси һәм художество җитәкчелеге советы зур урын тотты. Барлык пьесалар анда ныклы тикшерүгә очрадылар. Җәмәгать караулары үткәрелде. Үзгәртүләр, төзәтүләр булды. Шулай итеп, художество һәм сәяси җитәкчелек советы киләчәктә үзенә бик нык игътибарны тарта торган оешма булып әверелеп бара.

Хәзер театрның артист һәм сәнгать эшчеләренә килик. Быелгы сезонда драманың художество составында Арапова, Болгарская, Ильская, Кальметова, Мәрьям Сульва, Мөхәммәдиева, Таждарова, Закиров, Камал III, Касыймов, Сәлимҗанов, Таһиров, Уральский I, Уральский II, Хисамов, Шамильский, художество бүлегендә Мөхсинев, Сәйфи, Тинчурин, Солтанов, Вәлиев, Исмәгыйлев, Сәйдәшев, Сперанский, Муко, Үтәгән, Йосыпов, Сәйфуллин, Терновскаялар эшләделәр. Гомумән алганда, театрның быелгы составында хезмәт дисциплинасы, бердәмлек, производство белән кызыксыну бөтен җәмәгатьчелек алдында күренеп торды. Болар арасында ударный бригада төзелеп эшләде. Академия театрының планлы эшләреннән башка җәмәгатьчелек нигезендә төрле эшчеләр оешмаларында, кызыл гаскәрләр арасында кичәләр уздырылды, спектакльләр куелды. Шулай ук илне индустрияләштерү, колхозга художество бригадалары төзү файдасына иҗтимагый эш нигезендә спектакльләр бирелде. Артистларның күп ял көннәре төрле иҗтимагый эштә үтте. Үткән елга караганда театр һәм аның эшчеләре тамашачы һәм эшче массасы белән ныграк нигезләнде. Тамашачылар җыелышларыннан башка предприятиеләрнең аерым цехларында театр турында докладлар куелып, театр эшчеләр массасына якыная төште. Бу эш театр эшчеләренең сәяси һәм моральный яктан күтәрелүләренә ярдәм итте. Шуның белән бергә бу юлда эшләнергә тиешле булган эшнең бик әз өлеше эшләнде әле. Эшчеләр массасы белән бәйләнештә театр һәм аның эшчеләре үзләренең эшен 100 процент күтәрергә тиешлеләр.

Татар дәүләт академия театрында, булышлык составы рәвешендә, Театр техникумының 4 нче группасы эшләде. Кимова, Мәсгутова, Шадрина, Сәлимова, Хәйбуллина, Янборисова, Янгуразова, Шәрәфетдинова, Гыймадов, Зәйнуллин, Камалов, Нәриманов, Сәгыйтов, Хәбибов, Хисамов, Юсупов, Сәтиевләр эшләде. Татар техникумының бу эшчеләре бирелеп эшләделәр. Киләчәктә үзләренең яхшы сәнгать эшчеләре булачакларын ачык күрсәттеләр.

Быелгы сезонда драмадан башка опера сезоны төзелеп эшләде. «Сания» һәм «Эшче» оперлары куелды. «Эшче» үзенең музыкасы һәм мөндәриҗәсе белән пролетариат сәнгатенә яңа байлык булып керде. «Эшче» операсын Татар дәүләт академия театры Татарстанның унъеллык бәйрәменә бүләк итте. «Эшче» операсы турында күп язылганлыктан, без монда артык тукталып тормыйбыз, тик шуны әйтергә кирәк, әле «Эшче» операсы – татарларда гына түгел, үзенең мөндәриҗәсе ягыннан гомумопера дөньясында яңа әсәр. Шуның өчен аның кимчелекләре булуы бик мөмкин. Киләчәктә без аның кимчелекләрен бетерү, гомумтатар музыкасын үстерү юлында эшләргә тиешбез. Без монда бигрәк тә өч моментка игътибар итүне тәкъдим итәбез.

1) Опера үзе киләчәктә кирәкме, кирәк булганда ничек булырга тиеш дигән бәхәс йөртәләр. Без моңа каршы, опера кирәк дип җавап биреп, хәзергә тормышны гәүдәләндерү өчен төзелгән операларда үзгәреш ясарга кирәк булган урыннарда җыр урынына сүзләр кертеп, операның канунын бераз яңартырга кирәк дибез. Чөнки кызу сөйләү моментында озын көйләр җырлап тору ябышып бетми.

2) Операның музыкасын иҗат иткәндә, әкренләп халыкның культура дәрәҗәсеннән бик үк сикереп китми, музыканы интернациональләштерә барырга кирәк. Ләкин моңар кадәр иҗат ителгән көйләр турында эшче массаның карашы, ул көйләрне хезмәт ияләренең ничек аңлавы өйрәнелми. Шуның өчен киләчәктә опера язганда аның аерым музыкаларын, опера төзелеп беткәнгә кадәр хезмәт ияләре алдында күрсәтергә, аларның фикерләрен җыярга кирәк.

3) Татарларда талантлы композиторлар булу белән бергә, музыка башкаручылар составы – оркестр юк. Хор бик ярлы, хореография әле фольклордан чыгып җитә алмаган. Менә бу бүлекне оештыру, музыкадан артта калдырмау безнең көндәлек бурычыбыз булырга тиеш.

Югарыда язылганнарга йомгак ясасак, быел Татар академия театры сәяси иҗтимагый һәм художество ягыннан алга китте дип әйтә алабыз. Бу уңышның төп сәбәпләреннән беренчесе – партиянең ныклы рәвештә җитәкчелек итүе. Икенчесе – театрның эшчеләр җәмәгатьчелеге белән бәйләнеше (эшчеләр белән шефка алышу, социализм ярышы, эшчеләр тарафыннан театрның эшен тикшерү, ударный бригада һ.б....). Өченче –матбугат, бигрәк тә «Кызыл Татарстан»ның үткән елгы сезонны оештыруда киң җәмәгатьчелекне катнаштыруы булды.

Киләчәктә шушы өч төрле эш яхшы барганда, күрсәтелгән җитешсезлекләр бетеп, театр тагын да зуррак уңышларга ирешәчәк.

З. Мөхсинев.

«Безнең юл», 1930, № 3–4.

Текстны басмага ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының Язма һәм музыкаль мирас үзәгенең әйдәп баручы фәнни хезмәткәре ***Ләйлә Гарипова*** *һәм фәнни хезмәткәре* ***Айгөл Әхмәтова*** *әзерләде*